

Pobeda cenzure nad naukom – zašto su dozvoljene izmene udžbenika za biologiju?

Stručno mišljenje u čijoj izradi su učestvovali stručnjaci svih relevantnih disciplina za ovo pitanje, nastao je na inicijativu Laboratorije za istraživanja roda Instituta za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu. Biće predstavljen u integralnom obliku na konferenciji za medije koja će se održati u četvrtak 24.11. u Medija centru (Terazije 5) sa početkom u 14h. U nastavku izdvajamo glavne argumente koji su od značaja za informisanje javnosti i promenu odluke o izmeni sadržaja sedam udžbenika za biologiju za osmi razred osnovne škole.

Izmena sadržaja sedam od osam propisno odobrenih i već primenjivanih udžbenika za biologiju za osmi razred osnovne škole, u delu koji se odnosi na pitanja pola, roda, rodnog i seksualnog identiteta, predstavlja direktnu **cenзуrа stručne i naučne misli** sprovedenu protivno važećem Zakonu o udžbenicima. Mišljenje Radne grupe Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja (ZUOV), formirane na zahtev Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, kojom su ove izmene naložene, **neadekvatno je kako sa stanovišta zakonskih procedura, tako i u pogledu njegove sadržine**. U nastavku obrazložimo tri osnovna argumenta protiv sprovedenih izmena udžbenika.

1) Udžbenici su izmenjeni u netransparentnoj proceduri suprotno važećim zakonskim odredbama

Izmenama udžbenika osporena je zakonska procedura. Svih osam udžbenika za biologiju je u 2021/22. školskoj godini odobreno i usvojeno u skladu sa procedurama koje nalaže Zakon o udžbenicima. To u praksi znači da su udžbenici prošli kroz proces procene kvaliteta, usvajanja i odobravanja koji podrazumeva pozitivnu ocenu stručne recenzentske komisije izdavača i stručne ocene ZUOV-a na osnovu usklađenosti sa Standardima kvaliteta udžbenika “prilagođenog psihofizičkim, uzrasnim i ličnim obrazovnim potrebama svakog deteta, učenika i odraslog”. Iako su dakle ovi udžbenici bili odobreni kroz redovnu proceduru odobravanja udžbenika od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, i dobili odobrenje od strane ZUOV-a, naknadno, netransparentnim procedurama, formirana Radna grupa istog tela (ZUOV-a) utvrdila je, nakon nekoliko godina korišćenja, da u njima postoje nedostaci, čime je suštinski osporeno **kako procedura tako i merodavno mišljenje svih nadležnih instanci koje su prethodno odobrile usvajanje udžbenika**.

Celokupan proces izmene udžbenika, koji je rezultirao obavezom sedam od osam izdavača da u roku od deset dana dostave ispravljene rukopise, nije čak ni započeo ad hoc formiranom Radnom grupom ZUOV-a već se ministar prosvete najpre obratio Nacionalnom prosvetnom savetu (NPS), mimo procedura, i to usled “polemike u javnosti” koja se dovodi u vezu sa jednom političkom partijom i jednom crkvenom organizacijom. Ostaje do danas neobjašnjeno zbog čega je ministar tražio novo mišljenje od NPS-a koji se još 2019. pozitivno izjasnio o programu nastave i učenja uz konstataciju da obrada svih pojmova ostaje u granicama biologije kao naučne discipline. Pored toga, ostaje nejasno i zbog čega sastav Radne grupe nije bio poznat sve dok dnevni list Danas nije uputio zahtev za pristup informacijama od javnog značaja. Tako smo saznali da je grupa sačinjena isključivo od muškaraca među kojima nema **nijednog stručnjaka iz oblasti biologije ili pedagogije** te ostaje takođe nejasno koji kriterijumi su primenjeni pri odabiru članova

ove Radne grupe. Sve ovo upućuje na zaključak da je proces izmene udžbenika sproveden **ishitreno, netransparentno, protivno zakonskim rešenjima i suprotno legitimnoj proceduri kojom su udžbenici ranije odobreni za korišćenje u nastavi.**

2) Učenici osmog razreda osnovne škole su dovoljno zreli i sposobni da razgovaraju o rodnom identitetu i to nije pitanje "ideološke interpretacije" naučnog sadržaja

U najkraćem, odluka Radne grupe ZUOV-a o izmenama udžbenika ne dovodi u pitanje naučnost sadržaja o kojem je reč, već implicira da takav sadržaj nije usklađen sa uzrastom i naučnim kompetencijama učenika, te da izvesne interpretacije naučnih činjenica mogu biti "ideološkog karaktera". Mišljenja smo da su oba argumenta neadekvatna i da **nisu zasnovana na stručnim procenama u oblasti biologije, pedagogije, psihologije i sociologije**, kao i da nisu u skladu sa relevantnim dokumentima koji oblikuju obrazovni sistem u Srbiji.

Nasuprot tvrdnjama Radne grupe o nedovoljnoj zrelosti učenika, stručnjaci ističu da je učenike ovog uzrasta neophodno stimulisati, upravo problematizovanjem postojećih znanja i iskustava, kako bi unapredili svoje kognitivne sposobnosti i razumeli ono što uviđaju u sopstvenom iskustvu ili okruženju. Pored toga, teme koje u fokus stavljaju razlike između pola i roda, te rodnih i seksualnih identiteta, predstavljaju teme kojima će se učenici u ovom periodu svakako baviti. **Naime, u ovom uzrastu učenici i sami prolaze kroz ranu adolescenciju i već raspolažu iskustvenim, spontanim pojmovima koje nastavnici i udžbenici mogu da stave u naučni kontekst i time im zapravo pomognu da o ovim temama razgovaraju u bezbednom okruženju.**

Konačno, Radna grupa u svom obrazloženju implicira ideološki karakter interpretiranja biološke nauke i predstavljanja pojmova koje obrađuje nastavna jedinica „Biološki smisao adolescencije (rodni i polni identitet u kontekstu hormonske aktivnosti i individualne genetičke varijabilnosti)“. Pojam ideologije nije jednoznačan i može podrazumevati kako sveobuhvatan pogled na svet - što ovde jeste slučaj, tako i pežorativno shvatanje po kojem se ideologijom označavaju ideje i argumenti koji se smatraju pogrešnim ili štetnim - što se podmeće u mišljenju ad hoc formirane Radne grupe. Ukazujemo da je jedina ideologija koja je prisutna u udžbenicima, ona koja je sadržana i u Ustavu Srbije, a to je zabrana diskriminacije u čijoj je osnovi pravo na različitost. Podsećamo još jednom da naučnost sadržaja nije dovedena u pitanje. Podsećamo takođe da je prema **dopisu Srpskog biološkog društva NPS-u** iz septembra 2022, koje ističe da izmene udžbenika veoma podsećaju na **cenzuru, ustanovljeno da je navodno sporni deo programa „u potpunosti usklađen sa prihvaćenim teorijama, činjenicama, zaključcima i tumačenjima biološke nauke“.**

3) Pojmovi polnog, rodnog i seksualnog identiteta nisu "sporni" i mesto im je u udžbeniku za osmi razred

Glavna nit u inače zbunjujućim obrazloženjima članova Radne grupe o ideološkom sadržaju jeste tvrdnja da isticanje postojanja interseks i transrodnih osoba, kao i osoba ne-heteroseksualne seksualne orijentacije predstavlja „podsticanje“, „propagandu“, pa čak i „psiho-socijalni reinžinjer“ nad učenicima i učenicama da usvoje rodni identitet različit od njihovog biološkog pola gotovo po proizvoljnom

nahođenju, te da usvoje ne-heteroseksualni „obrazac ponašanja“. Nejasno je na osnovu kojih argumenata se iznose ovakve tvrdnje i zaključci, budući da su prirodne nauke (na prvom mestu biologija) i društvene nauke (sociologija, antropologija i psihologija), te rodne studije, kao interdisciplinarna grana društvenih nauka, do danas proizvele mnoštvo dokaza koji opovrgavaju ovakve uzročno-posledične veze. Štaviše, distinkcija između „pola“ — kada se govori o biologiji — i „roda“ — kada se govori o samoreprezentaciji pod uticajem društvenog, kulturnog i ličnog iskustva – predstavlja osnovu naučnog proučavanja nesaglasja između bioloških i socijalnih pojava. Nauka je utvrdila da formiranje genitalija prethodi seksualnoj diferencijaciji mozga, što praktično znači da se ova dva procesa ne dešavaju nužno istovremeno i podudarno. Treba naglasiti i da razlikovanje pola (muške, ženske i intersex osobe) i roda (cisrodne i transrodne, nebinarne osobe) ne implicira konkretnu seksualnu orijentaciju (strejt, gej, lezbo, biseksualna itd). Jasno razdvajanje pojmova predstavlja osnovu naučne analize, a napredak u izučavanju pola i roda reflektovao se upravo u sadržaju udžbenika koji je predstavljen kao sporan, a koji je tu uveden kako bi učenicima predstavio pojmove koji se zasnivaju na poznavanju raznolikosti pola (intersex) i društvenih implikacija uloga tradicionalno zasnovanih na polu (rodne uloge). Jasno je, najzad, i da izloženost saznanju o različitim polnim i rodnim identitetima ne može “podsticati” ili “propagirati” usvajanje određenih identiteta ili obrazaca ponašanja kod učenika i učenica jer u tom slučaju osobe koje vaspitavaju roditelji ne-heteroseksualne seksualne orijentacije nikako ne bi mogle da budu heteroseksualne orijentacije, a takvih primera je bezbroj.

Nadalje, impliciranjem da udžbenici predstavljaju transrodnost, interseksualnost i ne-heteroseksualne orijentacije na vrednosno obojen način, to jest kao poželjne, Radna grupa zapravo sugerise da su ovi fenomeni, čije postojanje je naučna činjenica, nepoželjni ili na neki drugi način štetni po celokupno društvo. Stoga smatramo obrazloženje članova Radne grupe **nenaučnim i vođenim partikularnim interesima koji osporavaju pravo na postojanje različitih ljudskih grupa.**

Zbog svega navedenog, smatramo da je izmenom sedam od osam odobrenih udžbenika za biologiju za 8. razred osnovne škole načinjena šteta obrazovnom sistemu, sprovedena cenzura naučne i stručne misli, a učenicima i učenicama uskraćena mogućnost da o važnim temama, s kojima se u ovom uzrastu neminovno sreću, razgovaraju u adekvatnom i bezbednom okruženju.